

НЕКРИТИЧНІСТЬ І РИЗИК ЯК ФАКТОРИ ПІДВИЩЕННЯ ВІКТИМНОСТІ ПРИ ШАХРАЙСТВІ

УДК: 343.988

К. А. Попов

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри
публічного права, Національний технічний
університет України «КПІ»*

Одним з важливих соціально-психологічних компонентів віктимності при шахрайстві є чинники зниження критичності, обачності особи. Саме необачна поведінка властива переважній більшості жертв шахрайства, а сама некритичність розглядається як стала властивість особистості і водночас як характеристика поведінки у конкретній ситуації.

Варто зазначити, що некритичні жертви можуть бути як некритичними загального плану (некритично сприймають будь-які життєві ситуації), так і вибірково некритичними (не можуть розібратися у ситуаціях певного змісту) [12, 97].

В літературі досить поширеною є думка, що базою некритичності, поряд з негативними і позитивними якостями особи, є її невисокий інтелектуальний рівень. Але дані, одержані автором в результаті дослідження матеріалів кримінальних справ, дозволяють деталізувати таку позицію, зауваживши, що обачність жертви при шахрайстві залежить не лише від її інтелектуального рівня, але й від загального рівня розвитку особистості жертви, її поінформованості, соціального (включно з житейським) досвіду, набутих нею вмій і навичок

Стаття визначає місце некритичності і ризику у структурі віктимності жертви шахрайства. Аналізується вплив таких властивостей як поінформованість, досвідченість та ризикованість на поведінку жертви шахрайства. Подається типологія жертв шахрайства.

Ключові слова: *жертва, шахрайство, ризик.*

UNCRITICAL AND RISK AS THE FRAUD VICTIM
POTENTIAL INCREASING FACTORS

Попов К.

Received: 16 Mar 2015.

поведінки у складних ситуаціях, а також від притаманних жертві особливостей виявлення довір'я.

Звичайно ж, що не лише рівень довір'я визначає критичність поведінки жертв шахрайства. Не меншу роль відіграють тут соціальний (в т. ч. віктимізаційний) досвід людини, її поінформованість у різних сферах життя: економічній, кримінологічній, психологічній тощо. При цьому у поінформованості, через призму досліджуваної проблеми, слід виділяти: загальну соціальну (тобто набутий життєвий досвід особи), правову (одержані правові знання) та кримінологічну (віктимологічну) (засвоєна інформація про злочинність, її види і характеристики, про злочинців, засоби запобігання злочинам тощо). Доцільно також розрізняти теоретичну обізнаність, засновану на досвіді інших людей, повідомленнях ЗМІ, побутових уявленнях, і практичну, яка ґрунтується на власному досвіді.

Як свідчать результати нашого дослідження, частіше за все потерпає від шахрайства той, хто не знає «правил гри», які зводяться до одного: щоб не стати жертвою необхідно «відійти від злочину», запобігти йому, нейтралізуючи потенційно небезпечну ситуацію [13, 40–41]. Шахрайство ж є дуже розмаїтим, зважаючи на багатоманіття тих життєвих ситуацій, які використовують злочинці з шахрайською метою. Звичайно, що розібратися у всіх цих ситуаціях і обрати найбільш безпечний варіант поведінки у таких умовах досить складно, особливо у випадках, коли потенційна жертва опиняється у незвичній обстановці, що відзначається динамічністю розвитку, неочікуваними змінами і при цьому є керованою з боку самих шахраїв. Але від того,

наскільки повно, всебічно і об'єктивно суб'єкт зможе оцінити ситуацію, залежить, наскільки безпечною буде його поведінка у цій ситуації. Для того ж, щоб правильно оцінити ситуацію людина повинна володіти достатнім для цього обсягом знань, тобто розібратись у ситуації вчинення шахрайства, уникнути її віктимогенних чинників, нейтралізувати їх дію здатна лише досить поінформована, досвідчена людина.

Показовою в цьому аспекті може стати криміногенна ситуація, що склалась після розпаду СРСР, коли значного поширення набули шахрайські махінації у всіх сферах суспільного життя, заподіявши величезних збитків громадянам України. В переважній більшості випадків поряд з недоліками законодавства, шахраї використовували недостатню поінформованість громадян про нові соціально-економічні умови суспільного життя. Таким чином, однією з головних причин настільки масової віктимізації стала звичайна необізнаність більшості громадян щодо можливостей і особливостей безпечної поведінки у нових незвичних умовах, відсутність у населення навичок відповідної поведінки. Однак навіть у тих умовах ті, хто був знайомий зі специфікою нових життєвих обставин і мав певний досвід відповідної поведінки, змогли більш обережно повести себе у складних ситуаціях, уникнувши істотних втрат.

Аналізуючи дані, отримані в результаті вивчення кримінальних справ про шахрайство, всіх жертв шахрайства можна поділити на: 1) добре поінформованих і досвідчених, які потерпають переважно внаслідок ризикованої поведінки, збігу зовнішніх обставин, високопрофесійних

дій шахрая; 2) поінформованих у загальних рисах, але не досвідчених, які проявляють необачність через недостатність навичок, самовпевненість, небажання (або невміння) враховувати чужий досвід віктимізації; 3) непоінформованих і недосвідчених, які стають жертвами, як правило, саме через свою необізнаність. Слід зазначити, що такий поділ є певною мірою умовним і не претендує на абсолютну точність, але він дозволяє простежити зв'язок між досвідченістю, інформованістю жертви і особливостями її віктимізації.

Представники першого типу детально обізнані щодо характеристик ситуацій вчинення шахрайства, вони, як правило, знають про можливі способи обману і, відповідно, негативні наслідки участі у таких ситуаціях. Дії жертв цього типу, як правило, характеризуються високим ступенем обережності, вжиттям максимально потрібних (з їх точки зору) заходів перестороги. Однак вони все ж потерпають від злочину, переоцінивши свій досвід чи недооцінивши можливості шахрая, а також страждають через несприятливий збіг обставин. У сформованій автором типології такі особи належать в основному до «раціонально-корисливих» і «нейтральних» жертв. Наприклад, М. хотіла купити квартиру з метою її ремонту і наступного перепродажу. К., маючи підроблену довіреність на продаж квартири від своєї бабусі, запропонував М. придбати цю квартиру. Зацікавившись низькою ціною квартири, М. вирішила придбати її. Але незважаючи на те, що К. мав довіреність, всі документи на квартиру, М., побоюючись обману, захотіла поговорити з бабусею-власницею квартири. Співучасники М. на автомобілі привезли «підставну» бабусю, яка начебто

через хворобу ніг не могла піднятись до квартири. М., не виявивши різниці між фотокарткою у паспорті та цією бабусею («всі бабусі однакові»), поговорила з нею прямо в автомобілі з приводу продажу квартири, і, не маючи сумнівів, розрахувалась за квартиру, зазнавши значної майнової шкоди [8].

Друга категорія жертв в цілому є поінформованими щодо можливості вчинення шахрайства в певних ситуаціях; жертви цього виду в більшості знайомі з віктимізаційним досвідом інших осіб, але не мають власного досвіду поведінки в подібних обставинах і тому страждають через свою недосвідченість або під впливом емоційно і мотиваційно сильних чинників (корисливі інтереси, азарт, поспіх тощо). Так, Я. став жертвою шахрайства при обміні валюти; підміни не помітив. У своїх поясненнях вказав, що коли вирішив обмінювати «на руках», передбачав, що «бувають випадки, коли обманюють при обміні», але тут не зміг проконтролювати ситуацію, оскільки «все було дуже швидко», при цьому відволікали його увагу [9].

Для представників цих двох типів жертв непоінформованість не є головним чинником зниження їх обачності. Віктимізація тут зумовлюється низькою іншими факторів (ризикованість, наявність сильного домінуючого мотиву, тиск зовнішніх обставин тощо). Однак зустрічаються і жертви шахрайства, головною причиною необачної поведінки яких а, отже, і основою їх віктимізації став недостатній досвід і непоінформованість. В таких випадках можна, на нашу думку, вести мову про «наївних» жертв, які є найбільш легкою «здобиччю» для шахрая. Серед груп ризику можна виділити, насамперед,

осіб погано адаптованих (приїжджі з великих містечок, сільські жителі, алкоголіки), молодь, яка ще не набула досвіду та літніх людей, досвід яких за нових умов виявився неактуальним. Сюди ж можна віднести людей зі слабоумством та психічнохворих людей. Так, С. запропонував В.Н. та В.О. (інваліди по слуху) покращити житлові умови. Допоміг приватизувати квартиру, взяти кредит, але гроші забрав собі. Всі документи потерпілі підписували, не читаючи і не розбираючись, довіряючи С. Згодом В.Н. та В.О. переїхали до орендованої С. квартири, вважаючи що вона їх власна, придбана на їх кошти. Виявили обман, коли не змогли зареєструватися у цій квартирі [10].

Варто зауважити, що на етапі становлення інформатизованого суспільства зростає інформаційна насиченість свідомості кожної людини. Не проходить безслідно бурхливий розвиток ЗМІ, інформаційна діяльність державних органів і громадських організацій, навчальних, консультаційних закладів. Якщо раніше мільйони людей віддавали власні кошти лише під «голі» обіцянки про вигідне вкладення капіталу, то зараз населення починає поступово розуміти (хоча й не завжди правильно) дійсне значення і реальні можливості бізнесових зобов'язань, юридичних документів, громадяни намагаються розбиратися в особливостях господарських, цивільно-правових, трудових відносин.

Але суспільне життя ускладнюється, не стоїть на місці фантазія шахраїв, генеруючи все більш нові та вишукані способи заволодіння чужим майном. Поряд із старими, випробуваними обманами на азартних іграх, лотереях, «кукольними» аферами, з'являються шахрайства з

використанням систем мобільного зв'язку, електронної пошти, новітніх технологій здійснення платежів [3, 93–97], не кажучи вже про різноманітні шахрайства «на злобу дня» (наприклад, збирання шахраями грошей для підтримки військових в АТО). Отже, інформаційна вимогливість до кожного члена суспільства значно зростає, змушуючи людину поспішати за швидкоплинністю сучасного життя. Часто люди просто не встигають засвоювати все нову і нову інформацію. Тому актуальним, на нашу думку, стає вироблення стратегічних правил поведінки (починаючи від таких простих як, наприклад, «не довіряти малознайомим», «перевіряти інформацію», «не поспішати у фінансових операціях» і т. ін.), правильне засвоєння і використання яких допоможе уникнути віктимізації стосовно шахрайства, навіть, глибоко не розбираючись в усіх деталях можливих небезпечних ситуацій.

Людина, яка орієнтується в умовах міського життя, є поінформованим споживачем, яка знайома з найбільш поширеними шахрайськими прийомами, навряд чи стане добровільним учасником «вуличного лототрону», гри «в наперстки» або зацікавиться «дешевим золотом», «конфіскованим майном» чи послугами валютного «мін'яли». Але не виключено, що навіть достатньо інформована людина може стати жертвою більш витончених шахрайських хитрощів.

Отже, результати нашого дослідження дозволяють зробити висновок, що соціально досвідчений, вдало адаптований до оточуючого середовища індивід, який володіє достатнім обсягом інформації (правової, економічної, психологічної, кримінологічної (віктимологічної) тощо), що дозволяє йому орієнтуватись

у різноманітних життєвих ситуаціях, має меншу ймовірність постраждати від шахрайського обману, ніж той, хто через відсутність інформації навіть гіпотетично не передбачає можливих загроз. Але навіть у першому випадку особа може стати жертвою шахрайства внаслідок збігу обставин («нейтральні» жертви), високопрофесійних дій шахрая, або постраждати від негативних наслідків ризику.

Часто ризик стає для людини останнім аргументом на користь участі у ситуаціях невизначеності чи непевності, які передбачають отримання суттєвих благ, досягнення значних переваг, але разом з тим є потенційно небезпечними з огляду на можливість неприємних наслідків на виході. Результати здійсненого автором дослідження свідчать, що значна кількість (близько 14%) жертв шахрайства постраждали, свідомо беручи участь у ризикованих ситуаціях. Тому важливо, на нашу думку, з'ясувати, яким є ставлення жертв шахрайства до ризику.

Поведінку далеко не кожної жертви шахрайства можна вважати ризикованою. Ризик – це завжди осмислена дія, зважитись на яку може людина, як правило, достатньо поінформована як про позитивні, так і про негативні можливі результати такого вчинку. Ризик також розглядається як діяльність, пов'язана з подоланням невизначеності у ситуації неминучого вибору, коли є можливість кількісно і якісно оцінити ймовірність досягнення необхідного прогнозованого результату, невдачі та відхилень від мети [1, 19–20].

Отже, активність суб'єкта ризику частіше за все виражається у діях, що містять елементи проблемності, небезпечності; але ризик проявляється лише у свідомій

поведінці людини, яка реагує на конкретну ситуацію, що склалася. Іншими словами, ризик являє собою цілеспрямовану поведінку суб'єкта, яка здійснюється в умовах невизначеності очікуваних результатів [6, 124].

Таким чином, ризикована поведінка передбачає, якщо не глибокий, то, принаймні, достатньо детальний аналіз обстановки і можливих наслідків дії. Але з огляду на результати нашого дослідження, можна зробити висновок, що багато жертв шахрайства просто не усвідомлювали (або викривлено сприймали) дійсний зміст ситуації вчинення злочину. Зважаючи на це, тут не можна повною мірою вести мову про ризиковану поведінку. Причому не стільки тому, що в таких випадках відсутня невизначеність (вона там, якраз, об'єктивно може існувати), скільки тому, що жертви ризикували несвідомо, точніше, не усвідомлювали, що ризикували.

Варто зауважити, що певна доля ризику притаманна будь-якій людській поведінці, тим більше, коли справа стосується розпорядження майном. Тому у літературі висловлюються пропозиції виділяти у ризику дві складові: об'єктивну і суб'єктивну. Якщо об'єктивна складова ризику відображає невизначеність у життєдіяльності людини, то суб'єктивна характеризується її ставленням до конкретної ризикованої ситуації, що передбачає певний вибір [7, 45–46]. Таким чином, навіть за відсутності усвідомлення людиною ризикованості ситуації, об'єктивна складова ризику, як характеристика невизначеності суспільних взаємодій, все ж залишається. Тим більше, що сучасні соціально-економічні умови диктують особистості одне правило: «грай або програш» [4, 497]. Починається ескалація

невизначеності та постійне відтворення ризику, який, зачіпаючи фундаментальні механізми соціального життя, набуває системного характеру, формує суспільство ризику [7, 44].

При цьому поряд із невизначеністю загально соціального контексту, сфера відносин власності також просякнута певним ризиком. Разом з почуттям надійності приватна власність відображається у психологічній сфері людини значною напруженістю, безперервним хвилюванням, неспокоєм [2, 97–98]. Такого роду неспокій, тривога, напруженість власника є важливим чинником віктимізації стосовно шахрайства. Але об'єктивний ризик власника відносно рівною мірою притаманний всім жертвам шахрайства, оскільки не залежить від окремої особистості, визначаючись характеристиками соціального середовища, в якому вона діє. Тому для аналізу ставлення жертв шахрайства до ризику доцільніше звернути увагу на суб'єктивну складову ризику і, відповідно, на жертв шахрайства, які ризикували «зі знанням справи».

Як свідчать результати нашого дослідження, як правило, такі жертви свідомо ставали на «хитке поле» невизначеності. Звичайно ж, вони зовсім не обов'язково передбачали можливі шахрайські наміри свого контрагента, але, тим не менш, прогнозували певну ймовірність настання негативних для себе наслідків своїх дій. Визначальним моментом ризикованої поведінки жертви в більшості випадків були домінуючі на даний момент інтереси жертви. Це може бути матеріальна зацікавленість, побоювання значно шкідливіших наслідків, гадані майбутні вигоди від вчинку, економія часу тощо. Зазначені мотиви іноді стають настільки сильними, що ней-

тралізують дію стримуючих сил (самозбереження, обережність, безпека тощо).

Серед «ризикових» жертв категорією підвищеної віктимності, як показують результати нашого дослідження, є підприємці. Як слушно зазначає Е. Шур, немає нічого дивного у зізнаннях професійних шахраїв в тому, що найлегшою здобиччю виявляються саме бізнесмени, яким ідеологія відкритого індивідуалізму і особистого успіху дозволяє вважати себе наділеним особливою комерційною винахідливістю і вмінням ризикувати [14, 250–251]. Саме ця впевненість виявляється тим вразливим місцем, яке використовує шахрай для вчинення злочину. Незмінне підкреслювання необхідності йти на ризик у суспільстві також допомагає перетворювати бізнесменів на жертв. Отже, «ділові люди» є досить вразливими стосовно шахрайства, оскільки ризик є основою їх діяльності.

Вважаємо доцільним навести результати одного з соціологічних досліджень стильових особливостей життєдіяльності респондентів, у якому з урахуванням активності людини у забезпеченні прийняттого рівня життя та її здатності до ризику для досягнення тієї ж мети, було виокремлено чотири способи діяльності, що відзначались різною активністю чи ризиковістю. Екстраполяція цих способів на життєдіяльність суб'єктів дозволила виділити чотири типи осіб, які умовно назвали «споглядачі», «трударі», «гравці» і «діловики». Якщо за мету активності прийняти не лише забезпечення прийняттого рівня життя, але й досягнення будь-яких майнових вигод, можна отримати досить репрезентативну картину ставлення до ризику матеріально зацікавлених жертв шахрайства.

«Діловики» (11%) інтенсивно включаються у діяльність, сподіваючись отримати пристойну вигоду, але ризикуючи дуже багато втратити. За визнанням «діловиків» гроші нерідко (44%) заробляються ними з використання протиправних дій. Це у чотири рази частіше ніж «трударі» та у сім разів – ніж «споглядачі». Характерно, що спілкуючись з собі подібними вони настільки ж часто, і приблизно в такому ж співвідношенні ставали жертвами злочинів. Стратегія «споглядачів» (47%) – задовольнятися малим, економити на всьому, вони не схильні ризикувати з метою отримання зиску. «Трударі» (37%) переважно не ризикують, не включаються в сумнівні угоди, сподіваються на власні сили. І, насамкінець, «гравці» (5%) займаються переважно ризиковими операціями; характер життєдіяльності схожий з «діловиками» [5, 55–58].

Аналізуючи цю типологію, можна зробити висновок, що сам спосіб і стиль життя представників типологічних груп визначає особливості їх віктимізації стосовно шахрайства. Якщо «діловики» і «гравці» віктимізуються завдяки своїй схильності до ризику, незаконних способів отримання вигоди, то віктимізацію «споглядачів» обумовлюють їх малозабезпеченість, схильність до економії, які, ставши «мішенями» шахраїв, сприяють проявам необґрунтованого ризику у діях цих осіб. Віктимні потенції «трударів» в цьому аспекті найменші, оскільки їх представники практично не допускають ризикованості у своїй діяльності.

Отже, хоча ризик залишається сутнісною характеристикою людської діяльності, оскільки немає поведінки, вільної від ризику [6, 125; 11, 46], він нерівномірно накопичується у різних сегментах

соціального середовища і у різних групах населення, по-різному, відповідно, впливаючи на віктимізаційні процеси, які у них відбуваються. Тому варто зауважити, що основним завданням віктимологічної профілактичної роботи стосовно шахрайства має стати локалізація ризику, що сприятиме вибору найбільш оптимальних моделей поведінки, домінуванню відчуття захищеності, впевненості серед громадян. При цьому, як слушно зазначають деякі дослідники, механізмами досягнення прийняттого рівня у допустимому ризиці, зниження невизначеності і оптимізації ризику можуть стати врегульовані нормативно-правовими та фінансовими засобами економічні, контрактні відносини. Але необхідні і соціальні зусилля, спрямовані на конструктивне ставлення до ризику, гнучке управління конкретними ризиками [6, 126]. Застосування правових, фінансових і соціальних механізмів запобігання невинуватому ризику у майнових відносинах в багатьох випадках дозволить запобігти віктимізації стосовно шахрайства, хоча можна дати і більш просту (хоча й не зовсім оптимальну, але віктимологічно безпечну) рекомендацію – не ризикувати.

Некритичність та ризик як важливі соціально-психологічні компоненти віктимності жертв шахрайства, відповідність поведінки жертви морально-правовим нормам, наявність мотиваційних домінант у жертви можна використати як критерії типологізації жертв шахрайства.

З огляду на це, пропонуємо розрізнити такі основні типи жертв шахрайства за ступенем зменшення їх «вини»: 1) «жертви-обманщики»; 2) «раціонально-корисливі» жертви; 3) «зацікавлено-необачні» жертви (внаслідок

матеріальної зацікавленості, через домінування інших інтересів); 4) «жертви довір'я»; 5) «нейтральні» жертви.

До першого типу (близько 1%) належать ті жертви, які в процесі шахрайства самі цілеспрямовано застосовували обман для отримання певного особистого зиску.

«Рационально-корисливі» жертви (другий тип) (6%) характеризуються чітким корисливим розрахунком у своїх діях, достатньою, а нерідко значною обережністю, вживаючи в ситуації вчинення шахрайства різних заходів перестороги. Представники цього типу стають жертвами внаслідок домінування корисливого мотиву, власної самовпевненості, ризикованості, а також через високопрофесійні дії шахраїв. Цей тип охоплює більшість так званих «гравців», користолюбців та інших осіб, які самі не проти «нагріти руки за чужий рахунок».

Жертви третього типу (65%) віктимізуються переважно через власну необачність, що зумовлювалась впливом актуалізованої матеріальної зацікавленості, домінуванням інших інтересів (наприклад, проблеми зі здоров'ям, інтимні почуття, цікавість тощо).

Представниками четвертого типу (22%, серед них неповнолітніх – 24%) є жертви, які внаслідок непоінформованості, відсутності або недостатності досвіду, невисокого інтелектуального рівня, патологій сприйняття, не відчуваючи будь-якого серйозного впливу з боку домінуючих інтересів, інших факторів внутрішньопсихологічного тиску (азарт, емоції тощо),

необачно виявляли довір'я шахраю, передаючи йому власне майно або майнові права.

І, нарешті, до п'ятого типу (6%) належать так звані «випадкові» жертви, «нейтральна» поведінка яких, будучи достатньо обміркованою і обачною, не могла будь-яким чином сприяти реалізації злочинного наміру шахрая.

Разом з тим, варто зауважити, що серед досліджених нами зустрічалися випадки, коли вмiлими діями потенційним жертвам шахрайства вдавалося самостійно припинити вже початі злочинні посягання, запобігаючи, таким чином, заподіяння майнової шкоди. В цьому зв'язку може йтися про виділення в окремий тип тих жертв шахрайства (близько 2%), які, піддаючись реальній загрозі спричинення майнової шкоди, власними діями відвернули її настання.

Запропонована типологія значно полегшує, на наш погляд, дослідження конкретної особи як реальної або потенційної жертви шахрайства, дозволяючи врахувати при цьому такі найважливіші фактори віктимізації, як наявність сильних домінуючих потреб, особливості їх задоволення, рівень критичності (обачності) особи, її довірливості, а також здатність адекватно сприймати і, відповідно, оптимально діяти у ситуаціях вчинення шахрайства. Типологізація жертв шахрайства дозволяє також диференціювати напрямки віктимологічної профілактики шахрайства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Альгин Л.* Риск и его роль в общественной жизни / Л. Альгин. – М. : Мысль, 1989. – 187 с.
2. *Барулин В. С.* Российский человек в XX веке. Потери и обретения себя / В. С. Барулин. – СПб : Алетейя, 2000. – 431 с.
3. *Берзін П. С.* Кримінально-правова класифікація шахрайських дій з використанням банківських «смайт карток» / П. С. Берзін // Законодавство України : наук.-практ. коментарі. – 2002. – № 5. – С. 93–97.
4. *Донченко О. А.* Супільство і особистість: особливості соціально-психологічної адаптації / О. А. Донченко // Українське суспільство на порозі третього тисячоліття. – К., 1999. – С. 492–500.
5. *Душацкий Л. Е.* Моделирование повседневности. Эмпирическая типология работающего населения / Л. Е. Душацкий // Социологические исследования. – 2001. – № 6. – С. 53–59.
6. *Зубков В. И.* Проблемное поле социологической теории риска / В. И. Зубков // Социологические исследования. – 2001. – № 6. – С. 123–127.
7. *Зубок Ю. А.* Проблемы социального развития молодежи в условиях риска / Ю. А. Зубок // Социологические исследования. – 2003. – № 4. – С. 42–51.
8. *Кримінальна справа № 1–65* // Архів Дарницького районного суду м. Києва за 1999 р.
9. *Кримінальна справа № 1–296* // Архів Дарницького районного суду м. Києва за 1995 р.
10. *Кримінальна справа № 1–455* // Архів Шевченківського районного суду м. Києва за 1997 р.
11. *Наумова Н. Ф.* Социологические и психологические аспекты целенаправленного поведения / Н. Ф. Наумова. – М. : Наука, 1988. – 197 с.
12. *Ривман Д. В.* Виктимология / Д. В. Ривман, В. С. Устинов. – СПб : Юридический центр Пресс, 2000. – 332 с.
13. *Сафиуллин Н.* Преступник – жертва: социологический анализ / Н. Сафиуллин // Российская юстиция. – 1996. – № 6. – С. 40–41.
14. *Шур Э.* Наше преступное общество: Социальные и правовые источники преступности в Америке : [пер. с англ.] / Э. Шур. – М. : Прогресс, 1977. – 326 с.

Стаття надійшла до редакції: 16.03.2015.

Рекомендовано кафедрою кримінального процесу та криміналістики

UNCRITICAL AND RISK AS THE FRAUD VICTIM POTENTIAL INCREASING FACTORS

Попов К. Л.

Abstract: One of the important social and psychological fraud victim potential components is a reduction factor of person's criticality and discretion. A foolish behavior is inherent to most victims of fraud, and the lack of critical regarded as permanent property of the individual, and at the same time as a characteristic behavior in a particular situation. Prudence of fraud victim depends not only on the intellectual level, but also on the overall development of the individual of victim, their awareness, social (including everyday) experience, acquired her skills behavior in difficult situations, as well as the inherent characteristics of the victim detection credibility.

According to our results, often suffers from a fraud who does not know the "rules of the game", not understand the situation of committing fraud to avoid her victim factors. Neutralize their effect can only enough informed, experienced person. All victims of fraud can be divided into: 1) well-informed and experienced, suffering mainly because of risky behavior, the coincidence of external circumstances, highly rogue actions; 2) informed, but not experienced, that show negligence due to lack of skills, self-confidence, unwillingness (or inability) to take into account the experience of others victimization; 3) uninformed and inexperienced, who are victims usually because of their non-acquaintance. The conclusion is that socially skilled, well adapted to the environment, an individual who has a sufficient amount of information (legal, economic, psychological, criminological (victimological), etc.) that allows it to be oriented in a variety of situations, has a lower probability of suffering from fraudulent deception, than the one who, through lack of information, does not provide even hypothetically possible threats. But even in the first case, a person can become a victim of fraud as a result of coincidence ("neutral" victim), skillful cheater actions or suffer from the negative consequences of risk. Among the "risk" categories of victims are entrepreneurs.

Uncritical and risk as important social and psychological components of fraud victim potential, reflection of moral and legal norms in victim's behavior, motivational dominant presence in a victim can be used as criteria for the typology of victims of fraud. With this in mind, we propose to distinguish the following main types of fraud victims in the degree of reduction of "guilt": 1) "victim-deceivers"; 2) "rationally selfish" victim; 3) "interest-foolish" offerings (due to material interest because of the dominance of other interests); 4) "trusting victims"; 5) "neutral" victim.

The proposed typology simplify, in our view, the study of a particular person as a real or potential victim of fraud, thus allowing to take into account such important factors of victimization as the presence of strong prevailing needs, especially their satisfaction, level of person's criticality (diligence), person's trusting and ability to perceive and thus optimally operate in situations of committing fraud.

Keywords: victim, fraud, risk.

НЕКРИТИЧНОСТЬ И РИСК КАК ФАКТОРЫ ПОВЫШЕНИЯ ВИКТИМНОСТИ ПРИ МОШЕННИЧЕСТВЕ

Попов К. Л.

Резюме: Статья определяет некритичности и риска в структуре виктимности жертвы мошенничества. Анализируется влияние таких свойств как осведомленность, опыт и рискованность на поведение жертвы мошенничества. Подается типология жертв мошенничества.

Ключевые слова: жертва, мошенничество, риск.